

SEMANTICĂ POLITICĂ ILUMINISTĂ: PUTEREA LA SAMUIL MICU, GHEORGHE ȘINCAI ȘI PETRU MAIOR

*Dar, mai mult decât felul de a gândi,
întreaga ierarhie a valorilor este pusă în discuție¹*

Pierre Chaunu

Despre despotismul luminat Pierre Chaunu spunea că „[...] pe termen scurt, consolidează structurile sociale moștenite. Difuzând mijloacele de cunoaștere și, în primul rând, un nivel foarte elementar și foarte parțial de alfabetizare, sporind producția și nivelul comunicațiilor, el pregătește modificarea pe termen lung a raporturilor sociale...². Fixat temeinic în cultura țărilor române la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iluminismul are intenția de a realiza acest lucru în Marele Principat al Transilvaniei. Opera istorică de anvergură a corifeilor Școlii Ardelene, interesele arătate filosofiei și filologiei în strădaniile acestora țintesc luminarea națiunii, restituirea demnității, ridicarea din starea de inferioritate la conștiința politică atât de necesară, ca instrument de luptă pentru recuperarea drepturilor la care națiunea română transilvăneană, prin intelectualii săi erijați în reprezentanți, se raportează tot mai mult. Eforturile acestora în domenii vaste ale culturii, numeroasele traduceri ale unor opere considerate fundamentale, se transformă într-o luptă de constituire a unui limbaj ce să se plieze pe ineluctabilele cerințe științifice a acestor demersuri, constituirea deci, a unei terminologii care, deși specifice, să dovedească resurse semantice clare, raportate la nivelul de cultură a maselor largi vizate. Prin integrarea reprezentanților iluminismului românesc în cadrul curentului general european, el se corelează problematicii imperiului căruia o bună parte din ei îi aparțineau³ și, pe aceste coordonate, este comun preocupărilor intense de a propaga limbile naționale, în întâmpinarea emergenței culturilor naționale moderne. În aceste condiții este clară existența unei evoluții dinamice a discursului istoric și cultural, o evoluție ce evidențiază transformările la care societatea transilvăneană este supusă în epocă, dar și mecanismele utilizate de intelectualii români pentru a se raporta la aceste transformări, a le înțelege sensul profund pentru a le propaga, pentru a realiza noi și benefice cotituri în cadrul comunității românești ardelene. În acest sens se deschide cercetătorului un nou orizont de interpretare, ce-și caută instrumentul în analiza noțiunilor utilizate de discursul intelectualilor Școlii Ardelene, evoluția conceptuală a acestora fiind raportată la o evoluție conceptuală general europeană provocată de presiunea unor evenimente istorice.

„Luminile au trebuit, prin forța împrejurărilor, să se adapteze necesităților naționale foarte diferite și unor situații istorice foarte neasemănătoare. [...] Europa Luminilor oferă

---

¹ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în Secolul Luminilor*, București, Editura Meridiane, 1986, vol. I, p. 302. Intitulată „*Punerea în mișcare a gândirii*”, partea a doua a primului volum din exhaustivul studiu al istoricului Pierre Chaunu dedicat civilizației Secolului luminilor scoate în evidență mecanismele interne care au dus la emergența noilor idei dar și emulația intelectuală care le-au pus în mișcare: totul se schimbă în sistemul ideatic al gânditorilor europeni, totul se dorește a fi exoteric.

² *Ibidem*, p. 49

³ Dan Berindei, *Români și Europa. Istorie, Societate, Cultura. Secolele XVIII-XIX*, București, Editura Museion, 1991, vol. I, p. 31.

spectacolul de o extraordinară diversitate, în care opozițiile intelectuale și decalajele istorice creează un mozaic de o complexitate prodigioasă⁴. Iluminismul românesc își are originile în iluminismul european, care se propagă, ademenește, educă și transformă omul în ceea ce trebuie să fie: rațional, uman. Analiza semanticii politicii iluministe arată „elementele de continuitate și de ruptură în lexicul politic modern din Transilvania”⁵, „variabilele ce alcătuiau sensul unui anumit termen”⁶, importanța sa constând, în primul rând, în descoperirea trăsăturilor comune celorlalte modalități de manifestare a iluminismului, în acest „mozaic” cultural, fundamentul modernității europene.

Această incursiune în semantica politică iluministă a trei corifei ai Școlii Ardelene: Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai, limitată doar la conceptul de *putere* în *Scurtă cunoștință a istorii românilor*, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, *Istoria bisericii românilor și Hronica românilor* dorește să se constituie într-o succintă analiză a gradului de aderență conceptuală la Luminile Europene, considerăm noi, importantă dacă suntem de acord cu faptul că, alături de rațiune, noțiunea de putere este una din cele mai vehiculate noțiuni politice ale Europei Luminilor. Avem astfel prilejul de a semnală o importantă distincție a utilizării conceptului de putere: dacă în analizele iluministilor francezi vehicularea acestuia constituia prilejul unei virulente critici instituționale, în iluminismul german matur el reprezenta fundamentul unor construcții politice raționale, echilibrate, ce reușeau să se plieze pe condițiile social-istorice existente; la intelectualii români, cum vom vedea, termenul are o vehiculare clar delimitată, ce ține cont de distincția laic-teologic în abordarea subiectului supus discursului istoric.

Demersul nostru trebuie să țină seama de cel puțin două aspecte ce au influențat abordările autorilor asupra cărora ne aplecăm: condițiile social-politice ale epocii în care au activat și formația lor intelectuală. Stat absolutist, Imperiul Habsburgic se racorda, tot mai mult, prin reformismul terezian, dar în special cel iozefin, la curentul raționalist ce se axa pe om, pe drepturile sale fundamentale, libertatea sa de a gândi și manifesta liber. Obstaculând libertatea de exprimare, cenzura primește o lovitură importantă sub imperiul reformelor lui Iosif al II-lea, însă trebuie să avem o vedere moderată asupra problemei: cenzura va rămâne un obstacol, Viena respingând subtil ceea ce îi dăunează. Cât despre formația intelectuală: corifeii Școlii Ardelene studiază la Roma, Viena și Liiov. Clerici, iau contact aici cu ideile unei culturi moderate, lipsite de impulsurile radical politice ale iluminismului francez.

Semantic, conceptul de *putere* este abordat prin prisma a trei coordonate: puterea ca autoritate politică, administrativă centrală (a Vienei); puterea ca atribuții sau privilegii aparținătoare unei funcții sau unui statut (în cadrul ecleziastic); ca forță militară, ca autoritate a unui stat consolidat ce își permite un proces de extindere, ce este capabil să influențeze politic o altă entitate statală.

O privire atentă asupra primei coordonate - *puterea* ca element constitutiv al autorității politice, administrative - scoate în evidență tonul moderat utilizat (Petru Maior și Gheorghe Șincai) în abordarea conceptului, expresie manifestată sub formă lapidară, lipsită

⁴ Roland Mortier, *Unité et diversité des Lumières en Europe Occidentale*, în *Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et en Europe orientale. Actes du deuxième colloque de Mátrafiired, 2-5 octobre 1972*, Budapesta, 1975, p. 157, citat de Dan Berindei, *op. cit.*, p. 31.

⁵ Pompiliu Teodor, Iacob Mârza, Laura Stanciu, *Semantică politică iluministă în Transilvania (sec. XVII-XIX): glosar de termeni*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2002, p. V.

⁶ *Ibidem*.

de reflecții asupra aspectelor negative sau pozitive ale acesteia, nedisputată, calitățile și defectele guvernării fiind ignorate în discursul istoric⁷.

Exegeza iluminiștilor români a favorizat istoria ecleziastică, tratată pe larg, fiind vizibil interesul pentru înțelegerea unor evenimente ce au însemnat o cotitură importantă în destinul românilor ardeleni, în acest context puterea reprezintă elementul care impune supunere, reprezintă privilegiul celor ce dețin o poziție importantă, atribuțiile pe care ei și le exercită în limite difuze. Conceptul este acum înțeles ca autoritate, dar o autoritate a cărei calități și defecte sunt supuse analizei, contestându-se excesele, remarcându-se tonul amar ce le însoțește. Elocvent, în această direcție, este discursul lui Petru Maior ce însoțește motivația Unirii bisericii românilor ardeleni cu biserica Romei: puterea superintendentului calvin manifestată ca un act de autoritate unilateral, de supunere din partea ierarhilor ortodocși, putere a cărei expresie este bine surprinsă de umilința cărării pe umeri de acești ierarhi a arhiereului calvin. Analiza poate continua și cu privire la teologul căruia îi era supusă biserica unită, a cărui putere este considerată de Samuil Micu totală și care reduce persoana episcopului la o simplă personalitate ce are doar puterea de a purta acest nume.

Vorbeam de *putere* ca atribuții manifestate de conducători în limite, spuneam, difuze. Referindu-se la protopopi, Petru Maior consideră atribuțiile acestora ca izvorând de la popor, o putere tradițională, privilegiul horepiscopilor. Aceste atribuții nu pot fi puse în discuție de nimeni căci ele sunt acordate și moștenite de la obște⁸. Limitele manifestării acestor atribuții (atât ale protopopilor, dar mai ales a episcopilor, a teologului sau a unor ierahii cărora biserica a fost supusă într-o epocă istorică sau alta) sunt deloc clar delimitate, contextul utilizării conceptului de putere fiind aici mai degrabă peiorativ în sensul deplângerii abuzurilor. Se întrevede deci forța coercitivă a oricărei autorități. Acest lucru, afirmă același Maior, ar trebui să-l împiedice să vorbească în opera sa despre evenimente și personalități contemporane lui, lucru puțin facil datorită consecințelor negative la care ar putea fi supus, consecințe pe care, de dragul adevărului istoric, le ignoră.

Ca forță militară, ca manifestare a influenței unui stat consolidat asupra vecinătăților sale, ca privilegiu sau atribuții, ori ca autoritate politică a celor ce guvernează la nivel central sau local statul, puterea ca și concept este utilizat de intelectualii iluminiști români într-o expresie moderată ce ține cont de realitățile politice ale vremii, dar, fapt important, și de propria formație intelectuală a celui care se apleacă asupra problematicii puterii.

Vehicularea acestui termen alături de viziunea corifeilor Școlii Ardelene, în special a lui Petru Maior și Gheorghe Șincai, de manifestările iluminismului european moderat.

---

⁷ Acest lucru este explicat atât prin imaginea împăratului Iosif al 11-lea în conștiința românilor (este vorba despre speranțele pe care românii și le puneau în reformele acestuia), dar, așa cum s-a arătat mai sus, și faptului că statul Habsburgic era unul absolutist, în care exista cenzura. Este știut faptul că unor opere ale iluminiștilor români le-a fost refuzată, de cenzură, publicarea. Trebuie însă precizat că un rol a jucat și formația teologică a corifeilor Școlii Ardelene: erau mult mai interesați de aceste aspecte în cadrul bisericii, evitând laicul probabil și datorită lipsei de cunoaștere exhaustivă a problemelor acestuia, în sens politic.

⁸ Episcopul Ioan Bob dorea să micșoreze influența protopopilor în cadrul bisericii unite, refuzând să mai numească protopopi, împotriva acestei tendințe de anulare a atribuțiilor protopopilor (controlarea bisericilor din ținuturile sale, propagarea credinței, grija față de preoții săi etc.), Petru Maior vine cu argumentul tradiției, aceste atribuții fiind, susține el, orânduiri ale bisericii tradiționale, fixate de vechea obște horepiscopilor, înaintașii protopopilor. Provenind de la popor, acestea nu pot fi anulate de nici o ierarhie bisericească.

Nuanțele stau în alăturarea modelului german, datorită realităților despre care vorbeam, în cazul abordării tematicii puterii laice cu evitarea criticismului cinic al iluminismului francez în privința puterii politice, dar și în accentuarea criticismului atunci când subiectul este ecleziastic, fapt datorat atât formației teologice cât și importanței pe care evenimentele de factură ecleziastică le-a avut în transformarea destinului poporului român transilvănean.

DANIEL MELINTE
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

**POLITICAL SEMANTICS IN THE ENLIGHTENMENT:
THE POWER AT SAMUIL MICU, GHEORGHE ȘINCAI AND PETRU MAIOR**

SUMMARY

The paper analyses the way that the concept of power was handled and its expressions in the works of Samuil Micu, Gheorghe Șincai and Petru Maior, related to the development of the European thought in the Enlightenment.